מקור המילים 'העפלה' ו'מעפילים'

מאת: צבי בן-צור

בספר במדבר כתוב, בהקשר של הניסיון לכיבוש הארץ לאחר חטא המרגלים: "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ [בני ישראל] אֶל רֹאשׁ הָהָר... וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה... אַל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם... וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר... (במדבר י"ד, מ-מ"ד). זאת הפעם היחידה בתנ"ך בה מוזכרת הפעולה 'להעפיל' ומספר לא קטן של פרשנויות ניתן לה. לדעת רש"י 'ויעפילו' הוא לשון חוזק ועזות.

מקורם של חידושי הלשון 'העפלה' ו'מעפילים' ב'ויעפלו' מספר במדבר. בגלל ההקשר של 'ויעפלו' לפעולה בניגוד לרצונו של האל, קיבלה המלה משמעות שלילית בתרבות היהודית הדתית. השאלות המעניינות הן כיצד נוצרו המילים 'מעפילים' ו'העפלה' לציון העולים והעלייה הבלתי לגלית בתקופת המנדט[1] וכיצד מלה עם משמעות דתית שלילית הפכה למלה בעלת משמעות כה חיובית במורשת הציונית עד כדי כך ששמו של מפעל ציוני מרכזי נגזר ממנה.

התשובה היא שירו המפורסם "**שיר המעפילים**" של סופר ומשורר הילדים לוין קיפניס מ-1919 :

לוין קיפניס

אֶל רֹאשׁ הָהָר! אֶל רֹאשׁ הָהָר!
הַדֶּרֶךְ מִי יַחְסֹם לִפְדוּיֵי שֶׁבִי?
מֵעֵבֶר הַר הֵן זֶה מִכְּבָר
רוֹמֶזֶת לָנוּ אֶרֶץ צֶבִי.

הַעְפִּילוּ! הַעְפִּילוּ!
אֶל רֹאשׁ הָהָר הַעְפִּילוּ!
הַעְפִּילוּ! הַעְפִּילוּ!
אֶל רֹאשׁ הָהָר הַעְפִּילוּ!

אַחִים עֲלוּ! אַחִים עֲלוּ!
לֵב מִי יֵרֵךְ יֵחַת מֵאֶבֶן נָגֶף?
צַעַד עֲשׂוּ, רָאֹה תִּרְאוּ:
אָנוּ פִּי שְׁנַיִם אָז נִשָּׂגֵב.

...

השיר היה פופולארי מאד בזמנו, לא מעט בזכות המנגינה שהלחין לו חנינא קרצ'בסקי, המלחין האגדתי של היישוב בשנות העשרים למאה הקודמת.

קיפניס בשירו נתן משמעות חדשה לפועל 'להעפיל' וחידש את המלה 'מעפילים', במובן של לעלות עלייה קשה/אתגרית (לפי הסיפור הרווח, בהשראת עליה להר גבוה במדבר יהודה במהלך טיול קבוצתי) וכינוי למבצעים אותה, בהתאמה. מפעל ההעפלה עדיין לא התחיל כאשר השיר נכתב, אך כאשר התחיל ב-

[1] יש המשתמשים במונח 'העפלה' גם בהקשר של הפלגות הספינה 'אגוז' שבהן הוברחו יהודים ממרוקו בתחילת שנות הששים של המאה הקודמת. כידוע, הספינה טבעה בהפלגה ה-13 שלה ו-44 מנוסעיה מצאו את מותם באסון.

1934 ונזקק לשם, השיר המפורסם של קיפניס סיפק לו אותו באופן טבעי ו'העפלה' השתרשה בלשוננו במובן של העלייה המאורגנת הבלתי לגאלית לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי.

קיפניס גם הפך את המלה 'להעפיל' מבעלת משמעות שלילית – משמעות שתאמה יפה את התפיסה הפסיבית של היהדות הדתית והפרשנות שנתנה לשלשת השבועות כאיסור על עם ישראל לעלות בצורה מאורגנת לארץ ישראל – לבעלת משמעות חיובית המתאימה לקריאת הציונות לאקטיביזם, למרד בשלשת השבועות ולעלייה מאורגנת לארץ ישראל גם אם היא בלתי לגאלית וכרוכה בסיכונים.

שינוי הסטטוס של 'ויעפלו' לפועל בעל משמעות חיובית משתקף גם בחידוש לשון של חיים נחמן ביאליק, שהציע ב-1931 את המלה מַעְפֶּל במשמעות 'מעשה גבורה'.